

Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler

KENAN DEMİR

Dr. | Araştırmacı, İletişim Bilimleri

Öz: Yunan isyanının uluslararası basında yer alması ve basında görülen haberlerin Osmanlı Devleti aleyhine bir güç olarak kullanılması ve o yıllarda İzmir'de yayımlanan bir gazetenin bu aleyhteki propagandaya karşı tesirli yazıları yazması ve bunun olumlu etkilerini gören Osmanlı bürokratları ve II. Mahmud, Osmanlı Devleti'nde bir gazetenin çıkarılması gerektiği görüşünde kanaat getirmişlerdir. Böylece 1831 yılında Osmanlı Devleti'nde ilk resmi gazete olan Takvim-i Vakayi yayımlanmıştır. Bu gazeteden on yıl sonra Osmanlı Devleti'nin ikinci gazetesi olan Ceride-i Havadis Gazetesi 1840 yılında yayın hayatına başlamıştır. Osmanlı basını 1860 yılında daha da hareketlenmeye başlamış, bu yıllarda devletten bağımsız ve daha çok devletin politikalarını eleştiren gazeteler görülmeye başlamıştır. 1860 yılında devletten bağımsız olarak kurulan ilk gazeteler Tercüman-ı Ahval Gazetesi ve 1862 senesinde Tasvir-i Efkâr Gazetesi yayımlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, basın, gazeteler, yayın hayatı, Takvim-i Vakayi.

Rising the Press in Ottoman and Newspapers

KENAN DEMİR

Researcher, Communication Sciences

Abstract: Of the Greek revolt international media coverage and press seen in the news against the Ottoman Empire a power to use and in those years, Izmir, published in a newspaper of this adverse propaganda against effective article writing and its positive effects sees the Ottoman bureaucrats and Mahmud II, a newspaper in the Ottoman Empire convinced were of the opinion that should be removed . Thus, in 1831 the first official gazette of the Ottoman Empire , which was published Taqwim al-Waqayi' newspaper. This newspaper from the newspaper after ten years of the Ottoman Empire, which is the Jarida al-Hawadith Newspaper has started broadcasting in 1840. In 1860, the Ottoman press began to take shape in more, and more independent of the state in this year criticizing the government's policies newspapers began to appear. In 1860 the first newspaper was established independently of the state in the year 1862 depicted Terjuman al-Ahwal Newspaper and Taswir al-Afkar was released.

Keywords: Ottoman, press, newspapers, boadcasting, Taqwim al-Waqayi'.

Giriş

Yunan isyanının uluslararası basında yer alması ve basında görülen haberlerin Osmanlı Devleti aleyhine bir güç olarak kullanılması ve o yıllarda İzmir'de yayımlanan bir gazetenin bu aleyhteki propagandaya karşı tesirli yazıları yazması ve bunun olumlu etkilerini gören Osmanlı bürokratları ve 2. Mahmud, Osmanlı Devleti'nde bir gazetenin çıkarılması gerektiği görüşünde kanaat getirmişlerdir. Böylece 1831 yılında Osmanlı Devleti'nde ilk resmi gazete olan Takvim-i Vakayi yayımlanmıştır. Bu gazeteden 10 yıl sonra Osmanlı Devleti'nin ikinci gazetesi olan Ceride-i Havadis Gazetesi 1840 yılında yayın hayatına başlamıştır. Osmanlı basını 1860 yılında daha da hareketlenmeye başlamış, bu yıllarda devletten bağımsız ve daha çok devletin politikalarını eleştiren gazeteler görülmeye başlamıştır. 1860 yılında devletten bağımsız olarak kurulan ilk gazeteler Tercüman-ı Ahval Gazetesi ve 1862 senesinde Tasvir-i Efkâr Gazetesi yayımlanmıştır. Daha sonra 1866 yılında çıkan Muhbir Gazetesi ile Osmanlı basınında devletten daha da bağımsız bir kamuoyu oluşmuştur.

Bu yıllarda Tasvir-i Efkâr Gazetesi ile Muhbir Gazetesi'nde görülen yazılarla devletin politikaları devletten bağımsız olarak tartışılmış, devletin politikaları sert tenkitlerle eleştirilmiştir. Bu yıllarda birbiri ardına çıkan diğer gazetelerin görülmesiyle Osmanlı Devleti'nde gerçek anlamda bağımsız bir kamuoyu oluşmuş ve devletin politikalarının tartışıldığı, eleştirildiği bir kitle gözükmeye başlamıştır. 1867 yılında Muhbir Gazetesi Avrupa'da tekrar çıkarılmıştır. Avrupa'ya kaçan Namık Kemal ve Ziya Paşa yönetiminde Hürriyet Gazetesi 1868 yılında yayın hayatına başlamıştır. 1871 yılında çıkan İbret Gazetesi'nde ise Osmanlı ekonomi politikaları bir bütünlük ekseninde yer almış ve tenkit edilmiştir. Bu çalışmada modern basının doğuşu incelenmiş, Osmanlı'da çıkan ilk yabancı ve yerli gazetelere değinilmiştir. Takvim-i Vakayi, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahval, Tasvir-i Efkâr, Muhbir, Hürriyet ve İbret gazetelerin yayın içerikleri incelenerek bu gazetelerin yayın politikaları anlatılmıştır. Çalışmanın ana amacı Osmanlı'da yayımlanan ilk gazeteler olan Takvim-i Vakayi, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı

Ahval, Tasvir-i Efkâr, Muhbir, Hürriyet ve İbret gazetelerini ta-nıtmaktır.

İlk Gazeteler

Osmanlı'nın ilk resmi gazetesi Takvim-i Vakayi'nin 1831 yılın-da yayımlanmasından önce¹ Osmanlı'da yabancılar tarafından özel-likle Fransızlar tarafından ilk gazete örnekleri çıkmıştır. İstan-bul'daki Fransız Büyükelçiliği, 1796 yıllarından itibaren Fransız kolonisine ve Fransızca bilen diğer kesimlere dağıtılmak üzere Fransızca gazeteleri çıkartmışlardır.² İlki 1795'te İstanbul'da Fran-sız Elçiliği'nin çıkardığı Bulletin Des Nouvelles (Haber Bülteni), diğerleri ise 1796'da Gazete Française de Constantinople (İstanbul Fransız Gazetesi) ve 1797'deki Mercure Oriental (Doğu Merkür'ü) adıyla yayımlanan Fransızca gazeteleri, gerçek anlamda Osmanlı gazeteleri sayılmazlar. Bu gazeteler oldukça çabuk da kapanmışlar-dır. Bu gazetelerin arkasından, şu gazeteler çıkmıştır. 1824'te Symrneen (İzmirli), aynı yıl Spectatuer Oriental (Doğu Seyircisi) ve 1828'de de Courrier de Smyrne (İzmir Postası) yayımlanmıştır. Asıl anlamıyla Osmanlı'nın dışında, Fransızların Mısır'da oldukları bir sırada 1798'den 1801'değin Kahire'de Courrier d'Egypte (Mısır Pos-tası) ile Decade Egyptienne (Mısır Haftası) gazeteleri çıkmıştır.

Bütün bu gazeteler, Fransız okuyuculara özgüdürler ve döne-min Osmanlı dünyası hakkında kısmi bilgiler vermekteydiler. Ga-zetelerin seslendikleri çevre pek kısıtlıdır.³ Bu Fransız gazetelerin-den Spectatuer Oriental'i Osmanlı Devleti'nin uluslararası dünyada haklarının savunması bakımından ayrıca zikredilmesi gerekir. Blacque Bey'in çıkardığı bu gazete Fransız hükümetinin mülkiyeti-ne ait yerel bir matbaada haftalık olarak 1825 tarihinden beri çıkarılmaktaydı.⁴ Takvim-i Vakayi yayımlanmadan önce Mısırlı Meh-

¹ Alpay Kabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Basım ve Yayımlar*, İstanbul, 2000, s. 49.

² Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basıme-vi, 2004, s. 95.

³ Robert Mantran, "Şark Meselesinin Başlangıçları 1774-1839", der. Robert Mant-ran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 2: Duraklamadan Yıkılışa*, İstanbul, Alkım Yayın-ları, 2007, s. 48.

⁴ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlıların Doğuşu*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 218.

met Ali Paşa da bazı gazeteler çıkartmıştır. Bunlardan ilki 1828 yılında çıkarılan Vakayi-i Mısıriyye'dir. Vakayi-i Mısıriyye haftalık bir gazete olarak çıkmıştır. Gazetede haberler sayfanın sol sütunu Türkçe sağ sütunu Arapça olarak verilmekteydi. Gazetenin ilk sayısında çıkış nedeni şöyle belirtilmiştir: “*Toplumu asrın çağlarına getirecek tarım ve endüstri alanındaki gelişmelerin izlenmesi ve yapılan yenilikleri anlatarak yeni düzenin propagandasını yapmak.*”⁵ Vakayi-i Mısıriyye’de resmi dili Türkçeydi. Arapça metinleri çoğunlukla daha kısa bazen de gazetenin yarısını oluşturmuştur.⁶ Mehmet Ali Paşa gene politikalarını Avrupa’ya anlatmak için 1833 yılında Vakayi-i Mısıriyye’nin Fransızcası olan “*Moniteur Egyptien*” i yayımlatmıştır.⁷ Mehmet Ali Paşa’nın çıkardığı diğer gazete Girid’i ele geçirmesiyle orada 1830’da çıkardığı Vakayi-i Giridiye Gazetesi’dir. Bu gazetede Türkçe’nin yanında Yunanca dilinden de haberlere yer verilmiştir. Bu gazetede haberler eşit oranda verilmiştir.⁸

Takvim-i Vakayi

1831’de yayın hayatına başlayan Osmanlı’nın ilk resmi gazetesi Takvimi Vakayi haftalık olarak çıkarılmıştır. Gazetenin boyutu 40x27 cm idi. İlk sayısı 5.000 aded basılmıştır. Bütün devlet adamlarına, yabancı elçilere ve taşraya birer nüsha gönderilmiştir. Gazetenin yıllık abone ücreti de 120 kuruştur. Gazetenin başına Mekke Kadı’lığı yapmış olan Vakanüvis Esat Efendi getirilmiştir.⁹ Takvim-i Vakayi Gazetesi Süleymaniye Camii ile şimdiki üniversite arasında bulunan ve adına “*Takvimbane Amire*” denilen Kapucubaşı Musa Ağa’nın Konağı’nda çıkarılmıştır.¹⁰ Takvim-i Vakayi’nin ilk sayısı 8 sayfa olup, nüshaları baskı yönünden müteferrika baskılarına benzemektedir. Gazetenin ilk başyazı Esat Efendi tarafından yazılmıştır. Esat Efendi, bu makalede gazetecilik mesleği hakkında geniş

⁵ Hıfzı Topuz, 2. *Mahmut’tan Holdinglere Türk Basım Tarihi*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003, s. 13-14.

⁶ Orhan Koloğlu, “İlk Türkçe Gazete Vakayi-i Mısıriyye”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, 10, 1988, s. 11.

⁷ Atilla Girgin, *Türk Basım Tarihi’nde Yerel Gazetecilik*, İstanbul, İnkılâp Yayınları, 2001, s. 18.

⁸ Topuz, 2. *Mahmut’tan Holdinglere Türk Basım Tarihi*, s. 15.

⁹ Topuz, 100 *Soruda Türk Basım Tarihi*, İstanbul, Çiçek Yayınevi, 1973, s. 6.

¹⁰ Girgin, *Türk Basım Tarihi’nde Yerel Gazetecilik*, s. 19.

malumat verir. Gazetede ki yazı dili modern bir gazete için çok ağırdır. Gazete düşünce ve görüş belirtmekten çok hükümetin resmi haberlerini yayımlamıştır.¹¹ Gazetenin ilk sayısında “*Umur-ı Dabilye*” bölümü altında II. Mahmud’un Çanakkale Boğaz’ına ve oradan da Keşan yoluyla Edirne’ye yaptığı inceleme gezisine genişçe yer verilmiştir.¹² Gazete yazıları, “*Umur-ı Dâbiliye*”, “*Mevad-ı Askeriye*”, “*Umur-ı Hariciye*”, “*Fünun*”, “*Tevcihat-ı İlmiye*” ve “*Ticaret ve Esar*” alt başlıkları altında verilmiştir.¹³

Takvim-i Vakayi’de çıkan yazılarda noktalama işaretleri ve satırbaşları gibi yazı kuralları görülmektedir. Punto çeşitleri elde bulunmadığından gazetenin bütün yazıları aynı punto boyutunda yazılmıştır.¹⁴ Takvim-i Vakayi, haftalık olarak yayımlanmak üzere çıkarılmasına rağmen hiçbir zaman haftalık bir gazete olamamıştır. Gazete yılda ortalama 15–20 defa, en çok olarak da 31 sayı çıkartılabilmektedir. Takvim-i Vakayi’nin böyle düzensiz çıkmasıyla gazete, taze haber verme özelliğini yitirmiştir.¹⁵ Takvim-i Vakayi sütunlarında resmi tebliğ, berat, ferman ve protokol haberlerin yayımlanmasından başka her tarafta yapılan bina, yol ve köprülerin haberi, kaldırılan yeniçeri ocağı aleyhindeki kampanyaya yönelik uyduruk hikâyeler, Avrupa sanat ve kültür olaylarından haberler¹⁶, dış olaylar, ordu, maarif, ticaret, sanayi ve el sanatları gibi haberler görülmekteydi.¹⁷ Gazetenin haber alma ağını, merkezde muhabirler; taşrada ise, gönderilen mektuplar ve vakanüvislerden tutulan zabıtlardan elde edilmiştir.¹⁸ İlk çeviri makale, gazetenin 8. sayısında yayımlanmıştır.¹⁹ Gazetede ilk ilan 11. sayıda görülmüştür.²⁰ 1832

¹¹ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 200.

¹² Kemal Akyüz, “Takvim-i Vakayi”, *Türk Ansiklopedisi*, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1981, c. 30, s. 367.

¹³ Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, s. 6.

¹⁴ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul, Der Yayınları, 1999, s. 179.

¹⁵ Topuz, 2. *Mabmu’atın Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 16.

¹⁶ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 46.

¹⁷ Akyüz, “Takvim-i Vakayi”, s. 367.

¹⁸ Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi 1728–1922*, Ankara, Yeni Adım Matbaası, 1968, c. 1, s. 72.

¹⁹ Topuz, 2. *Mabmu’atın Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 16.

²⁰ Oral, *Türk Basın Tarihi 1728–1922*, c. 1, s. 73.

yılında çıkan sayılarının birinde de Malthus'un nüfus kuramı özetlenmiştir.²¹

Takvim-i Vakayi'nin yazar kadrosu Esad Efendi'den başka, dâhili olaylar için Sarım Efendi, askeri haberler için Serasker Hüseyin Paşa, kitabet vazifesi için Divan Kâtibi Sait Bey ve Muhasipliğini ise ulemadan Krasizade Cemal Efendi yapmıştır.²² Osmanlı Devleti değişik toplum ve etnik unsurlardan oluştuğu için Takvim-i Vakayi Gazetesi diğer azınlık dillerinde çıkmıştır. Takvim-i Vakayi Arapça, Farsça, Ermenice ve Rumca dillerinde de yayın yapmıştır.²³ Takvim-i Vakayi çıkarıldıktan 4 gün sonra 5 Kasım 1831'de Avrupa kamuoyuna seslenmek amacıyla Fransızca olarak Blacque Bey yönetiminde²⁴ Le Moniteur Ottoman çıkartılmıştır.²⁵ Takvim-i Vakayi'de yayımlanan birçok haber Le Moniteur Ottoman'da görülmesine karşılık Le Moniteur Ottoman ayrı bir gazetedir ve gazete de genellikle hükümetin görüşlerine yer verilmiştir.²⁶ Takvim-i Vakayi Gazetesi 1860'dan sonra bir çeşit resmi gazeteye dönüşerek yayın hayatını Osmanlı hükümetinin tarihe karıştığı tarih olan 4 Kasım 1922'ye kadar yayımını sürdürmüştür.²⁷

Ceride-i Havadis

Osmanlı'da çıkan ikinci gazete Ceride-i Havadis'tir. Gazetenin yayına başlaması ilginç bir olayla olmuştur. Morning Herald Gazetesi'nin İstanbul muhabirliğini yapmakta olan William Churchill adlı bir tüccar 1836 yılında Kadıköy'de avlanırken bir çocuğu yanlışlıkla yaralamış ve tutuklanmıştı. Kapitülasyonlardan kaynaklanan hak ve yetkilere göre İngiliz Elçiliği devreye girmiş, Churchill hemen serbest bırakılmış ve kendisine devlet tarafından pırlantalı bir nişan, zeytinyağı ihracı için bir ferman ve gazete çı-

²¹ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 46.

²² Server İskit, *Hususi İlk Türkçe Gazetemiz ve Ağab Efendi*, Ankara, Ulus Basımevi, 1937, s. 7.

²³ Akyüz, "Takvim-i Vakayi", s. 367.

²⁴ Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basım*, Ankara, Güven Matbaası, 1969, s. 99.

²⁵ Kabacalı, a.g.e, s. 51.

²⁶ Topuz, 2. *Mahmut'tan Holdinglere Türk Basım Tarihi*, s. 38.

²⁷ Tefvik Çavdar, *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler*, Ankara, İmge Yayınevi, 2007, s. 13-14.

karma izni verilmişti.²⁸ Churchill, ilk etapta gazete çıkarma izni için acele etmemiştir. Hariciye Nazır'lığından gitmesine sebebiyet verdiği Akif Paşa Dâhiliye Bakan'lığına getirilmişti. Churchill bu sebeple gazete çıkarma imtiyazını kullanmaya cesaret edemiştir. Akif Paşa'nın gözden düşmesiyle²⁹ gerekli izni alarak Bahçekapı'da Hamidiye türbesi karşısındaki handa matbaayı kurmuş ve 31 Temmuz 1840 tarihinde gazeteyi yayımlamıştır.³⁰

Ceride-i Havadis'in ilk sayısı üç sayfa çıkarken diğer sayıları dörder sayfa çıkmıştır. Sayfalar iki sütundan oluşmuştur. Ceride-i Havadis yazısı sayfanın üst kısmında yazılmıştır. Başlığın sağ üst kısmına sayı, gün ve ay, sol tarafına ise sene kayıtları bulunmaktadır. Gazetede yazılar 3 kısım halinde "*Havadisat-ı Dâbiliyye*" "*Havadisat-ı Ecnebiyye*" ve "*İlanat*" başlıkları altında toplanmıştır. Gazetenin daha sonraki sayılarında bilim ve kültür yazıları "*Havadisat-ı Nev'iyye*" başlığı altında verilmeye başlanmış ve gazetenin mizanpajı değiştirilerek sütun sayısı üçe çıkarılmıştır.³¹ Gazetede "*Havadisat-ı Dâbiliyye*" bölümünde önce iradeler ve resmi haberler ardından İstanbul ve yurt haberleri daha sonra padişahın cülus ve doğum yıl dönümü veya seyahatleri münasebetiyle yazılan methiyeler, düşürülen tarihler ve kasideler yayımlanmıştır. Ayrıca devletin resmi gazetesi Takvim-i Vakayi düzenli olarak çıkartılmadığından devletin idari haberleri de yayımlanmıştır. Gazetenin "*Havadisat-ı Hariciyye*" bölümünde ise dış haberler yabancı gazetelerden tercüme edilerek yayımlanmıştır.³²

Ceride-i Havadis'in basın tarihi açısından en önemli özelliği geniş bir ilan politikasına sahip olmasıdır. Ölüm ilanları ilk kez bu gazetede yayımlanmıştır. İlan gelirleri gazeteye önemli katkı sağlamıştır.³³ Gazetenin yayımladığı diğer ilanlar ise gayrimenkul satış-

²⁸ Topuz, 2. *Mabmuttan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 17.

²⁹ Girgin, a.g.e, s.22

³⁰ Tarık Özçelik, *Modern İktisadın Osmanlı'ya Girişi ve Ceride-i Havadis 1840-1856*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s. 66.

³¹ Ali Budak, *Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını Münif Paşa*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2004, s. 110.

³² Ziyad Ebüzziya, "Ceride-i Havadis", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, c. 7, s. 406-407.

³³ Çavdar, *İz Birakan Gazeteler ve Gazeteciler*, s. 17.

ları, ithal ilaçlar ve ülkede henüz bilinmeyen eşya ve makine ilanlarıdır.³⁴ Ceride Havadis Gazetesi Victor Hugo'nun Sefilleri'ni tercüme ederek okurlarını sanat köşeleriyle cezp ettirmiş³⁵ ve Galata'da Naum Tiyatrosu'nda oynanan piyesleri Türkçe tercümelerini sütunlarında yayımlatmıştır.³⁶

Ceride-i Havadis'in ilk çıktığı yılda yani 1840'ta Mustafa Sami imzasıyla Avrupalı Risalesi adlı eserde halkı bilgilendirmek amacıyla Avrupa hayatı hakkında bilgi verilmiştir. Ceride-i Havadis ilk yıllardan beri dış haberler başlığı altında, okuyucularına Yenidünya, Hindistan, modern seyahat yöntemleri, paleontoloji ve sigorta hakkında ansiklopedik bilgi verilmiştir.³⁷ Ceride-i Havadis'in dış ülkelerde muhabirleri olduğu için gazetede daha çok dış haberler çıkmış, Batı parlamenter sistemine ait haberler ve edebi eser çevirileri genişçe yer tutmuştur. Bu özelliği ile gazete daha çok İstanbul'daki aydın kesimine yani küçük bir azınlık grubuna seslenmiştir.³⁸ Gazeteye İskenderiye'den haber gönderen bir gazeteci basın tarihimizin ilk "gayri resmi" dış muhabiri sayılmaktadır.³⁹ Gazetenin 32. sayısında vatan sevgisini anlatan bir yazı kaleme alınmıştır. Ayrıca 1841 yılında çıkan 63. sayıdaki yazı ile Yunan tiyatrosunun doğuşundan başlayarak trajedi, komedi vb. bütün çeşitleri de içine alan bir araştırma yazısı da yayımlanmıştır.⁴⁰ Gazete ilk sayısında on günde bir çıkacağını duyurmasına karşılık düzenli bir şekilde çıkartılamamıştır. Ceride-i Havadis 1840 yılında 22, 1841'de 50, 1842'de ise ancak 51 sayı yayımlanmıştır.⁴¹ Ceride-i Havadis'in halktan pek rağbet görmemesi ve devletten aldığı yardımında kesilmesiyle Churchill, 1843 yılında kendi imkânları ile gazeteyi çıkaramayacağını Hariciye Nezareti'ne bildirerek gazetenin yayına son vermiştir.⁴² Gazete daha sonra yeniden yayına başlamış ve hükümetten

³⁴ Ebüzziya, "Ceride-i Havadis", s. 407.

³⁵ Mardin, *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 168.

³⁶ Ebüzziya, "Ceride-i Havadis", s. 406-407.

³⁷ Mardin, *Yeni Osmanlıların Doğuşu*, s. 287.

³⁸ İnuğur, a.g.e, s. 183.

³⁹ Girgin, a.g.e, s. 32.

⁴⁰ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, 2005, s. 54.

⁴¹ Hamza Çakır, "Türkiye'de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havadis", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 7, 1998, s. 17.

⁴² Özçelik, a.g.e, s. 67.

yardım da görmüştür. Bu yardım ve ilanların gittikçe artan geliri gazeteyi resmi gazete gibi düzenli çıkmasını başaramamakla beraber yaşatmıştır.⁴³

Kırım Savaşı'nın çıkması gazete için yeni imkânlar getirmiştir. Gazeteci Churchill, İngiliz gazeteleri için savaş muhabirliği yapmış, Ceride-i Havadis tarafından da özel eklerle yayımlanan savaş haberleri, dört gözle haber bekleyen Türk okuyucuya, modern bir devlette gazetenin fonksiyonu ve değeri hakkında yeni bir bakış kazandırmıştır. Gittikçe çoğalan bu okuyucu kitlesiyle teması sürdürmek için Ceride-i Havadis yönetimi daha önce resmi gazete uyararak kullandıkları sıkıcı, ağdalı üslubu bırakarak, sade ve kısa bir dili benimser.⁴⁴ Ceride-i Havadis Gazetesi'nde yazılan yazılarda Münif Paşa imzası dışında başka bir isim görülmemiştir. O devri yaşayan kişilerin hatıra ve biyografilerinden ve bunların bazılarının devlet memuriyetine atandıklarında gazeteye verdikleri veda ilanlarından anlaşılabilir gazetenin yazı kadrosunda olan kişiler şunlardır: Ahmet Tefik, Emin Firdevsi, İsmet Bey, Ramiz Paşazade Mehmet İzzet Bey, Karsizade Cemaleddin, Ahmet Nazif Efendi, Said Bey ve Salih Bey'dir.⁴⁵ Ceride-i Havadis Gazetesi 1212 sayı yayımlandıktan sonra 1864 tarihinde neşriyatına son vermiştir.⁴⁶

Tercüman-ı Ahval

İlk resmi Türkçe gazete Takvim-i Vakayi'den 30 ve yarı resmi gazete olan Churchill'in gazetesi Ceride-i Havadis'ten 20 yıl sonra 21 Ekim 1860'da yayın hayatına başlayan Tercüman-ı Ahval Gazetesi basın tarihimizde ilk defa devletten yardım almadan ve özel girişimle çıkartılan gazetedir.⁴⁷ Tercüman-ı Ahval'in sahibi, kurucusu ve yazarı 30 yaşında olan Agâh Efendi'dir. Agâh Efendi, yabancı dil bilmekte ve içinde bulunduğu ortama göre yüksek kültür sahibiydi. Gazetenin yayımlanması için gereken sermayeyi şahsen sağlamıştır.⁴⁸ Gazetede Agâh Efendi'nin en büyük yardımcısı Şina-

⁴³ Lewis, a.g.e, s. 145-146.

⁴⁴ Lewis, a.g.e, s. 146.

⁴⁵ Ebüzziya, a.g.e, s.407.

⁴⁶ Şapolyo, a.g.e, s. 111.

⁴⁷ İnügür, a.g.e, s. 185.

⁴⁸ İnügür, a.g.e, s. 186.

si'dir. Şinasi, Tercüman-ı Ahval'de siyasi yazılar yazmaktan çok edebi yazılar yazmaktaydı. Şinasi, bu gazetede ancak 6 ay çalışmış yani 25. sayıya kadar yazıları görülmüştür.⁴⁹ Şinasi'nin ayrılmasıyla Tercüman-ı Ahval'de yazı işleri müdürlüğünü Hasan Suphi Efendi yürütmüştür.⁵⁰ Şinasi tarafından yazılan ve gazetenin ilk sayısının başyazısı olan mukaddimede Şinasi gazeteyi halkın kolaylıkla anlayabileceği mertebede kaleme alınacağını söylemiştir.⁵¹ Gazetenin baş sayfasının baş üst kısmına Tercüman-ı Ahval ibaresi konulmuş ve başlığın tam altına şu yazı yazılmıştır. "İş bu gazete ahvali dâhiliye ve hariciyeden bazı havadisi ve maarif ve sanayi mütenevvia ile ticaret ve sair mevad nafiya müteallik mebahisi şamil olduğu halde şimdilik haftada bir kere pazar günleri çıkar. Neşrolunmak için maarife dair mebahis ve umuma faydalı havadis gönderen olursa kabul olunur."⁵²

Tercüman-ı Ahval iç haberlerini "*Havadis-i Dabilyye*" ana başlığı altında toplamıştır. Bu ana başlık "*İstanbul Vukuatı*" ve "*Taşra Vukuatı*" diye ayrılmıştır. "*İstanbul Vukuatı*" ise "*Askeriye*", "*İlmiye*" ve "*Mülkiye*" başlıkları altında sınıflandırılmıştır. "*Taşra Vukuatı*" ise Rumeli, Anadolu, Arabistan ve Akdeniz'den haberler olarak verilmiştir. "*Havadis Hariciyye*" başlığı altında verilen dış haberler de "*Avrupa Vukuatı*" ve "*Asya Vukuatı*" olarak iki ara başlık altında verilmiştir. Günlük olaylardan bazı ilginç haberler ise "*Hususat-ı Adiyeye*" başlığı altında verilmiştir.⁵³ Tercüman-ı Ahval başlangıçta haftada bir kez 40x55 cm boyutunda çıkmıştır. 25. sayısından itibaren haftada üç kez çıkmaya başlayan gazetenin boyutları ise yarı yarıya küçülmüştür. Başlangıçta gazetenin fiyatı üç kuruş iken daha sonra kırk paraya inmiş ve haftada dört, beş ve altı gün çıkmaya başlamıştır.⁵⁴ 583. sayısına kadar Tercüman-ı Ahval'in sayılarında sahibi veya sorumlu müdür adlarına rastlanılmamıştır. Gazetenin 30 Aralık 1864 tarihli 583. sayısında 4. sayfasının sonunda sahibi

⁴⁹ Girgin, a.g.e, s. 32.

⁵⁰ Akyüz, "Tercüman-ı Ahval", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1981, c. 31, s.109.

⁵¹ Kabacalı, a.g.e, s. 63-64.

⁵² İskit, a.g.e, s. 20.

⁵³ Budak, a.g.e, s. 114.

⁵⁴ Kabacalı, a.g.e, s. 64.

olarak Tevfik adı görülür. Bu imzanın 15 Kasım 1864 tarihli Basın Tüzüğü hükümlerine uyulmak zorunda olunduğu için zorunlu olarak konulduğu anlaşılmıştır.⁵⁵ Tercüman-ı Ahval Gazetesi Bahçekapı'da Şekerci Hacı Bekir'in dükkânının karşısında bulunan eski bir handa el tezgâhı ile basılmıştır. Osmanlı Devleti'nde baskı makineleri henüz yoktu. Gazetenin yazılarını dizen mürettepler sarıklı hocalardı; çünkü halk arasında okuma yazma bilen işçi yoktu. Bu sarıklı mürettepler, minderler üzerinde bağdaş kurup harf dizerlerdi. Gazetenin özel bir dağıtıcı şebekesi yoktu. Köşe başlarında dükkânı olan tütüncüler gazeteyi alıp dağıtmışlardır. Gazeteleri bağırarak satmak zordu çünkü medrese softaları gazete satılmasına karşıydılar, gazete bazı semtlerde de gizli satılmıştır.⁵⁶

Tercüman-ı Ahval'de, ülkede ve dışarıda meydana gelen önemli olaylara ilişkin makaleler özel sütunlar halinde yayımlanmıştır. 1861 yılı yaz aylarından itibaren gazetede güncel siyasal konulara ait ilişkin yazılara da yer vermeye başlanmıştır.⁵⁷ Gazetede iç ve dış haberlerden başka resmi haberlere, hattı hümayunlara, bildirimlere, tüzüklere, anlaşmalara yer verilmiştir. Ayrıca sayfa sütunlarında, piyasa ve borsa haberleri, fiyat listeleri, çeşitli çeviriler, ekonomi konuları, araştırma ve inceleme yazıları yer almıştır.⁵⁸ 1860 yılı Aralık ayında Tercüman-ı Ahval'de basın tarihinde ilk defa bir tartışma yaşanmıştır. Bu tartışma, aynı yılın Ekim ayından beri gazetede bölüm bölüm çıkmakta olan Şinasi'nin "*Şair Evlenmesi*" adlı tiyatro oyununa ilişkindi. Bu oyunda Şinasi, Türk toplumunda yaşanan çarpıklıkları anlatmaktadır. Şinasi yönetimindeki bu gazetenin başarısı W. Churchill'i endişelendirmiştir. Churchill'de 1860 yılı sonbaharında 'Ruzname-i Ceride-i Havadis'i çıkartmaya başlamıştı. Bu gazete hemen Tercüman-ı Ahval'e karşı düşmanca bir tutum takınmış ve Aralık ayında yayımladığı imzasız bir makalede Şair Evlenmesi'ni eleştirerek, bu eseri bir koca karısı öyküsü

⁵⁵ Girgin, a.g.e, s. 34.

⁵⁶ Şapolyo, a.g.e, s. 118.

⁵⁷ Basın Yayın Genel Müdürlüğü, "Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın (1729-1908) Yılları", *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın*, Matbaacılığın 250. Yılına Armağan, Ankara, Nakua Yayınevi, 1979, s. 52-53.

⁵⁸ Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, s. 11-12.

olarak tanımlamıştır. Bu eleştiriye karşı Tercüman-ı Ahval Gazetesi 26 Aralık 1860'ta yayımladığı bir yazı ile Ruzname-i Ceride-i Havadis'in sahibinin İngiliz olduğunu, nasıl kurulduğunu ve hükümetten yardım aldığını sayfalarında açıklamıştır. Bu polemik daha sonraki sayılarda devam etmiştir.⁵⁹ Gazetede imza olarak ismi belirtilen yazılar Mehmet Şerif Efendi'nin tercümeleridir. Mehmet Şerif Efendi'nin 119. sayıda başlayan diğer sayılarda devam eden "*İlmi Emval-i Milliye*" başlıklı tercümesi ile ekonomi ilmi hakkında halka genişçe malumat verilmiştir.⁶⁰

Tercüman-ı Ahval'in yazılarında hükümeti dolaylı olarak eleştirmesi, hükümet yanlısı Ceride-i Havadis'le çekişmesi⁶¹ en son olarak da gazetede eğitim sistemini eleştiren ve Ziya Bey tarafından yazılan yazı sonucu Tercüman-ı Ahval Gazetesi 1861 Mayıs'ında iki hafta süre ile kapatılmıştır.⁶² Bu basın tarihinde ilk gazete kapatılmasıdır.⁶³ Tercüman-ı Ahval'in sayfalarında geniş ölçüde resmi ve özel ilanlara ve reklâmlara da yer vermiştir. Gene bu ilan bölümünde "*Meskûkâtın Deraliye'ce Rayıcı*" başlığı ile döviz kurları verilmiştir. İlanlarda kitap satış ilanı, kiralık ev ilanı, kiralık konak, atlı arabanın satışı ve at satış ilanı gibi ilanlarda rastlanılmıştır. Ayrıca gazetenin 32. sayısında kendi reklâmını vermiş gazetenin 24. sayısına kadar olan altı aylık sayılarını ciltlenmiş olarak satışa sunulduğunu ilan edilmiştir.⁶⁴ Tercüman-ı Ahval Gazetesi, sarayla iyi ilişkiler içinde olmaya da özen göstermiş, bilhassa Sultan Abdülaziz'in tahta çıktığı günlerde Sultan'la ilgili uzun ve ayrıntılı haberlere yer vermiştir. Culus ile ilgili tarih belirtilmiş, Padişah hakkında övücü şiirler yazılmış, yabancı elçilerin tebrikleri gazetede verilmiş, böylece padişahın tahta çıkışı uzun süre gündemde tutulmaya çalışılmıştır.⁶⁵ Tercüman-ı Ahval'de önce Şinasi'nin "*Şair Evlenmesi*" daha

⁵⁹ Basın Yayın Genel Müdürlüğü, "Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın (1729-1908) Yılları", s. 53.

⁶⁰ İskit, a.g.e, s. 23.

⁶¹ Kabacalı, a.g.e, s. 64-65.

⁶² Koloğlu, a.g.e, s. 46.

⁶³ Topuz, *100 Soruda Türk Basım Tarihi*, s. 12.

⁶⁴ İlhan Yerlikaya, "Tercüman-ı Ahval Gazetesi ve Hükümet Destekli Haber Anlayışı", *Toplumsal Tarih Dergisi*, 21, 1995, s. 63.

⁶⁵ Yerlikaya, a.g.m, s. 60.

sonra da Kostaki Efendi'nin "*Heyet-i Sabıka-i Kostantaniye*"sini tefrika edilmiştir. Okuyucunun gazeteyi beğenmesi için heyecanlı mahalli vakalar yazmak, bazı riyazî meseleler ve okuyucuların kendi beyitlerini yayınlamak gibi yöntemlere başvurulmuştur. Bazı yetenekli gençler de manzum bilmece düzenlenmiştir.⁶⁶

Tercüman-ı Ahval Gazetesi, ilk sayılarından beri gazeteciliğin en önemli şartının haberlerde tarafsızlık olduğunu vurgulamıştır. Gazete, haberlerin doğru verilmesine özen göstermiştir. Dizgi yanlışlığından doğan teknik hataları sonraki sayıda düzelterek vermiş ve yanlış haber yazdığı da daha sonra yanlış haberi tekdip edip düzeltmekten kaçınmamıştır. Gazetenin altıncı sayısında çıkan haberde Kayseri taraflarında her gün aniden 500 kişinin öldüğü belirtilmesine rağmen haberin yanlış bir haber olduğu birkaç sayı sonra bildirilmiştir.⁶⁷ Şinasi, gazetenin çıkarılmasından bir ay sonra gazeteden ayrılmıştı. Gazetenin devamlı yazarları Sarı Tevfik Bey, Mehmed Şerif Efendi, Hasan Suphi Efendi'ydi.⁶⁸ Ayrıca gazetede, zamanın aydın ve kültürlü şahıslarının da görüşlerine yer verilmiştir. Bunların arasında ünlü tarihçi ve lisan uzmanı Ahmet Vefik Paşa, ünlü yazar ve şair Ziya Bey ve daha sonraları kendi edebiyat gazetesi 'Mirat'ı çıkaran Mustafa Refik Bey bulunmaktaydı.⁶⁹ Tercüman-ı Ahval Gazetesi, 792 sayı yayımlandıktan sonra 11 Mart 1866 tarihinde 5,5 yıllık yayın hayatına son vermiştir.⁷⁰

Tasvir-i Efkâr

Tercüman-ı Ahval Gazetesi'nden 2 Temmuz 1861 tarihinde ayrılan Şinasi, gerekli izinleri alarak ve gazete çıkaracak bir matbaa temin etmiştir. İki ay içerisinde çıkmasını beklenen gazete, Şinasi'nin Reşit Paşa'ya yakın olmasından dolayı, kendisine pek sempati duymayan Ali Paşa'nın sadrazamlığa geçmesi nedeniyle gazete ancak bir sene sonra Fuat Paşa'nın sadrazamlığı döneminde 28 Hazi-

⁶⁶ Ahmed Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s. 198.

⁶⁷ Yerlikaya, a.g.m, s. 61.

⁶⁸ Çavdar, a.g.e, s. 24.

⁶⁹ Basın Yayın Genel Müdürlüğü, a.g.e, s. 52.

⁷⁰ Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, s. 12.

ran 1862 senesinde çıkmıştır.⁷¹ Gazetenin üst kısmında Tasvir-i Efkâr ibaresi bulunmakta bu ibarenin altında ise “*Havadis ve Maarife Dair Osmanlı Gazetesi*” ibaresi yazılıdır. Bunun alt kısmında gazetenin haftada iki defa yayımlanacağı, milli eğitime ve hayırlı işlere ait ilanların parasız basılacağı yer almıştır. Gazetenin altı aylığının 80, üç aylığın 40, sayısının ise 1 kuruş olduğu belirtilmiştir.⁷²

Tasvir-i Efkâr'ın ilk sayılarında gazetenin kim tarafından çıkarıldığına dair bir bilgi görülmemiştir. 261. sayıda ilk defa gazetenin “*Havadis-i Dâbiliye*” kısmının üzerinde Şinasi imzası görülür iken 263. sayıdan itibaren Raşid imzası görülmüştür.⁷³ Gazetenin ilk sayısının başyazısında Şinasi, gazetenin amacını şöyle dile getirir. Gazetenin amacı halka haber ulaştırıp, halkın kendi çıkarlarını ve yararlarını düşünerek kendi sorunlarını düşünme ve onları çözmeye işlevini kazandırmaktır. Şinasi'ye göre gazete halkın eğitiminin gelişmesi sorunlarını ele almalıdır. “*Halk ancak, gazete aracılığıyla kendini ilgilendiren konularda düşüncelerini belirtebilir. Bunun içinde gazete, her kültürlü ulus için gereklidir.*”⁷⁴ Şinasi gazeteyi evde kurduğu matbaa ile çıkartmıştır. Ev, han kadar geniş bir yerdi. Gazeteyi dizmek için sarıklı mürettepler çalışmıştır. Şinasi gazetede hem muharrir hem matbaacı hem de hurufatçıydı. Bazen de harf taşıyarak gazetenin çıkarılması için uğraşır.⁷⁵

Matbaada dizgi parçaların sayısının çok olması sebebiyle döküm ve dizgi işlemlerinde sorunlar yaşanmaktaydı. Şinasi kimi harfleri ayrı yazma yöntemi uygulayarak parça sayısını 500 dolaylarından 112'ye indirmiştir. Şinasi, bu yöntemi geliştirerek matbaacılığın gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır.⁷⁶ Tasvir-i Efkâr'da haberler “*Havadis-i Hariciyye*” ve “*Havadis-i Dabiliyye*” ana başlıkları altında verilmiştir. Dâhili haberler “*Payitah*” “*Eyalat*” olarak Harici haberler ise “*Avrupa*” “*Amerika*” ve “*Asya*” ara başlıkları ile bölüm-

⁷¹ Necdet Hayta, *Tasvir-i Efkâr Gazetesi 1862-1869*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002, s. 10.

⁷² İnuğur, a.g.e, s. 193.

⁷³ Fevziye Abdullah Tansel, *Şinasi: Makaleler Külliyyatı 4*, İstanbul, Dün-Bugün Yayınevi, 1960, s. 10.

⁷⁴ İnuğur, a.g.e, s. 193.

⁷⁵ Şapolyo, a.g.e, s. 125.

⁷⁶ Kabacalı, a.g.e, s. 68.

lere ayrılmıştır. Tasvir-i Efkâr Gazetesi de tefrikaları sık sık vermiş ve tefrikalar gazete sayfalarında önemli bir yer tutmuştur.⁷⁷ Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nde eyalet haberleri ilk önceleri eyaletlerde bulunan muhabirlerin gönderdiği özel mektuplar ve telgraflar ile sağlanmaktaydı. Önceleri Eyaletlerle İstanbul arasındaki haberleşme teknolojinin yetersizliği ve muhabirlerin olayları şahsi görüşleri ile değerlendirmesi gibi olumsuzluklar yaşanmıştır. Daha sonra vilayetlerin kurulmasıyla bu vilayetlerde yayımlanmaya başlayan yerel gazetelerde yayımlanan haber ve yazıların daha kolay ve ayrıntılı olarak alabilme imkânının doğmuş, yerel muhabirlerden daha çok bu yerel gazeteler Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nin yerel haberleri için kaynak teşkil etmiştir.⁷⁸

Tasvir-i Efkâr'da "İlanat" başlığı altında çok çeşitli ilanlar görülmüştür. Gazetede çeşitli ihale, müzayede vs.den kitap, ev, arsa, tarla vs. satışlarına ve doktor, ilaç hatta üfürükçü ilanları görülmektedir.⁷⁹ Tasvir-i Efkâr'da yayımlanan makale ve yazıların temel amacı maarifçilikti. Daha sonra gazete, yeni edebi ve siyasi fikirlerin yayımlandığı, tartışıldığı bir merkez haline dönüşmüştür. Gazete, hemen hemen her sayıda yapılacak reformlar, Türk edebiyatının halkın anlayacağı şekle gelmesi, Batı'nın bilim ve kültür seviyesine ulaşılması ve bu temel üzerine okulların yeniden örgütlenmesi gibi konuları tartışmıştır.⁸⁰ Tasvir-i Efkâr'da çıkan makaleler, politik, ekonomi, sosyal ve hukuki sorunlara yönelik yazılarla, Osmanlı tarihi ve genel tarihle ilgili incelemelerle Osmanlı halkının fikrî gelişiminde ve kamuoyu oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Şinasi bu tür yazılara okurların ilgisini çekmek için seri halinde makaleler yayımlamıştır. Bu makalelerin ilki 1 Ağustos 1862 ile 12 Haziran 1865 yılları arasında Alman hukukçu Vattel'in "Uluslararası Hukuk"la ilgili eserinin çevirisiydi. Ayrıca 1863 Şubat-Nisan aylarında tarihçi, filolog ve düşünür Ahmet Vefik'in "Tarihîm Bilgelîği" başlığı altında bir dizi makale yayımlanmıştır.⁸¹

⁷⁷ Budak, a.g.e, s. 125-126.

⁷⁸ Hayta, a.g.e, s. 11.

⁷⁹ Hayta, a.g.e, s. 11.

⁸⁰ Basın Yayın Genel Müdürlüğü, a.g.e, s. 54.

⁸¹ Basın Yayın Genel Müdürlüğü, a.g.e, s. 55.

İlk edebi tartışma Tasvir-i Efkâr'da yaşanmıştır. Tartışma Türk edebiyatının eleştiri bölümünde olan “*Mebbuse-tü Anba*” konusu üzerinde çıkmıştır. Giampietri adında bir Fransız tarafından çıkarılan Courier d'Orient Gazetesi'nde çıkan bir makaleye, Ruzname-i Ceride-i Havadis'in itirazda bulunması ve Courier d'Orient Gazetesi'nin ise bu itirazı reddeden cevabı Tasvir-i Efkâr'da yayımlanmasıyla tartışma Ruzname-i Ceride-i Havadis ile Tasvir-i Efkâr arasında devam etmiştir. Ruzname-i Ceride-i Havadis'te Ayan Reisi Sait Paşa Tasvir-i Efkâr da ise Şinasi “*Mebbuse-tü Anba*” ve diğer tamlamaların yazılış ve kullanılış biçimlerini tartışmışlardır. Şinasi Ruzname-i Ceride-i Havadis Gazetesi'nin kullanmış olduğu bazı tamlamaları hatalı bulmuş ve bunların doğru şekillerini göstermeye çalışmıştır. Tartışma 2,5 ay sürdükten sonra bitmiştir.⁸² Bu polemik sürecinde Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nin tirajı 20–24 bin nüshaya ulaşmıştır.⁸³ Tasvir-i Efkâr, Arap harflerinin ıslahı ve Latin harflerinin kullanılıp kullanılmayacağı konusunda da ciddi bir tartışmayı başlatmış, bu tartışmaya daha sonra Mecmua Fünun⁸⁴, Terakki, Ruzname Ceride-i Havadis⁸⁵ ve İbret gazeteleri ve dergileri de katılmışlardır. Yapılan tüm bu tartışmalar basım harflerinin basitleştirilmesine neden olmuştur.⁸⁶

Tasvir-i Efkâr Gazetesi, sayfalarında okuyucu mektuplarına da yer verilmiştir. Takvim-i Vakayi ve Ceride-i Havadis, sadece padişaha ve vezirlere övgü taşıyan okuyucu mektuplarına yer vermesine karşılık Tasvir-i Efkâr okuyucularının fikirlerini yayımlatacak mektupları da yayımlamıştır.⁸⁷ Daha sonraki sayılarda gazetede yazmaya başlayan Namık Kemal, daha çok Avrupa gazetelerinden makaleler çevirmeye, güncel sorunları tartışmaya ve genel olarak Osmanlı halkının kültür düzeyini yükseltmeye çalışmıştır. Daha sade ve

⁸² Girgin, a.g.e, s. 38-39.

⁸³ Basın Yayın Genel Müdürlüğü, a.g.e, s. 55.

⁸⁴ Mecmua Fünun Dergisi 1862 yılında ‘Cemiyet-i İlmiye Osmaniye’ adına Münif Paşa tarafından aylık olarak çıkartılmıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Şapolyo, 1969; s. 112-113.

⁸⁵ Ruzname-i Ceride-i Havadis gazetesi Alfred Churchill tarafından 1864 yılında çıkarıldı. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Şapolyo, a.g.e, s. 111-112.

⁸⁶ Çavdar, a.g.e, s. 26.

⁸⁷ Kologlu, a.g.e, s. 47.

anlaşılır bir Türkçe yaratmaya çalışmada kısa sürede Şinasi'yi geçmesine rağmen söylediği yeni fikirler üslubundan daha fazla dikkat çekmiştir. Şinasi 1864'te Paris'e gitmek üzere İstanbul'dan aniden ayrılırken Tasvir-i Efkâr'ın sorumluluğunu Namık Kemal üstlenmiştir. Zor bir göreve gelmesi Kemal'in yeteneklerin gelişmesini sağlamıştır. Kemal, daha sonra iç reformlar, dil, edebiyat, ekonomi ve hatta dış politika sorunları üzerine etkili yazılar yazmıştır.⁸⁸ Namık Kemal'in yazı ve tenkitleri yönetimi rahatsız edecek seviyeye gelmiş özellikle 465. sayıda yayımlanan Şark Mesele'sine dair makalesinden sonra -Tasvir-i Efkâr'ın 469. sayısında verilen haberle- Namık Kemal, Erzurum Vilayeti Vali Muavinliği'ne atanarak İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenmiştir. Namık Kemal bu görevi kabul etmeyerek Avrupa'ya kaçmıştır. Namık Kemal'in gitmesinden sonra gazetenin sorumluluğunu Recaizade Ekrem ve Kayazade Reşad üstlenmişlerdir. Bu dönemde Tasvir-i Efkâr önemini yitirmiştir.⁸⁹ Tasvir-i Efkâr Gazetesi, 830 sayı yayımlanmıştır.⁹⁰

Muhbir

1 Ocak 1867 tarihinde yayımlanan Muhbir Gazetesi'nin sahibi Filip Efendi başyazarı ise Ali Suavi'dir.⁹¹ Muhbir Gazetesi küçük boyda çıkmış ve haftada beş gün yayımlanmıştır.⁹² Muhbir'in İstanbul dönemindeki yazılarının ağırlığı eğitim konuları üzerinedir. İlkokullardan medreselere kadar eğitim problemleri, müfredat, metot, fen derslerinin ihmal edilmesi ve medrese eğitim sisteminin eksiklikleri gibi konuları gazete "Maarif başlığı altında genişçe ele alınmıştır.⁹³ Gazetede, ayrıca dil meselesi, dilde sadelik, gazete dili, kalkınma ve kalkınma için ilmin önemi ve fikir hürriyeti gibi konular da işlenmiştir.⁹⁴ Ali Suavi, Muhbir'de Babıâli'yi Avrupa devletlerinin sürekli iç politikaya müdahale etmesinden dolayı ve "Hürriyet" başlıklı bir yazısında Babıâli'nin keyfi politikası ve eşitsizlikleri

⁸⁸ Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876*, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2005, s. 193-194.

⁸⁹ Hayta, a.g.e, s. 12.

⁹⁰ Selim Nüzhet, *Türk Gazeteciliği 1831-1931*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1931, s. 40.

⁹¹ Hüseyin Çelik, "Muhbir Gazetesi", *İslam Ansiklopedisi*, 2006, c. 31, s. 32.

⁹² Girgin, a.g.e, s. 43

⁹³ Çelik, Muhbir Gazetesi, s. 33.

⁹⁴ Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 75.

yok edememesinden dolayı eleştirmiştir.⁹⁵

Muhbir Gazetesi, 8 ve 10 Şubat 1867 tarihlerinde Mustafa Fazıl Paşa'nın Sultan Abdülaziz'e yazdığı açık mektubu yayımlamıştır. Bu mektubun yayımlanması gazetenin muhalif yapısının açıkça göstermiştir.⁹⁶ Muhbir Gazetesi, aynı zamanda basında ilk defa hayırlı bir işe teşebbüs eden, Girit'te felaket gören halka iane toplayan gazetedir. Gazetenin 28. sayısı yarım lira fiyat konulup dört yüz nüsha basarak satılmış ve elde edilen parayı da Girit'e götürüleceği ilan edilmiştir.⁹⁷ Muhbir'in 31. sayısında "Belgrad Tarihi" başlıklı yazının hemen ardından "Şehir Postasıyla Bir Varaka" başlıklı yazı ile Belgrad Kale'sinin Sırbistan'a terk edilmesi şiddetle eleştirilmiştir. Ayrıca aynı sayıda Mustafa Fazıl Paşa'nın Girit'e yaptığı yardımın gazetenin baş sayfasında ilan olarak verilmesi Ali Paşa'yı endişelendirmiştir. Daha önceki sayılarında görülen millet meclisi lehindeki yazılar ve Girit'e yardım kapmayası açılması gibi girişimlerle Babıâli'nin dikkatini çeken Muhbir Gazetesi 32. sayıdaki yazılar sonucu 32. sayısından itibaren bir ay süre ile kapatılmıştır.⁹⁸ Gazete 1 ay kapatılıp Ali Suavi, Kastamonu'ya sürüldükten sonra 33. sayıdan 46. sayıya kadar gazetede siyasi ve fikir yazıları görülmemiştir. Ali Suavi'nin 47. sayıdan itibaren tekrar Muhbir'de yazmaya devam etmiştir.⁹⁹

Muhbir Gazetesi 55 sayı yayımlandıktan sonra 27 Mayıs 1867 tarihinde Ali Suavi'nin Avrupa'ya kaçması ile kapanmıştır.¹⁰⁰ Kastamonu'ya sürülen Ali Suavi Namık Kemal'in yardımıyla İstanbul'a getirilmiş daha sonra Courrier d'Orient Gazetesi sahibi Giampietri'nin evinde bir gece kaldıktan sonra Mustafa Fazıl Paşa'nın daveti üzerine Namık Kemal, Ziya Paşa ile beraber bir Fransız vapuruyla Fransa'ya kaçmışlardır.¹⁰¹ Bir süre sonra Londra'ya geçen Ali Suavi, Ziya Paşa ve Namık Kemal'le birlikte Yeni Osmanlılar Cemiyeti

⁹⁵ Koloğlu, a.g.e, s. 49.

⁹⁶ Basın Yayın Genel Müdürlüğü, a.g.e, s. 58.

⁹⁷ Nüzhet, a.g.e, s. 43.

⁹⁸ Çelik, Ali Suavi ve Dönemi, s. 76,77

⁹⁹ Çelik, *Ali Suavi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 70.

¹⁰⁰ Koloğlu, a.g.e, s. 49.

¹⁰¹ Girgin, a.g.e, s. 45.

adına Londra'da 31 Ağustos 1867 de Muhbir Gazetesini tekrar çıkartmıştır.¹⁰²

Muhbir Gazetesi'nin ilk sayısında, gazetenin üst köşesinde şu ibare yazılmıştır. "Bu gazete Londra'da basılır, neden bahsedeceği içinden anlaşılır. Şimdilik haftada bir çıkar. Bir nüshası yerinde iki pens, Türkistan'da bir buçuk kuruştur. Posta ücreti başka."¹⁰³ Bu ibareye 2, 3 ve 4. sayılarında da verilmiş; 5. sayıdan¹⁰⁴ itibaren ise sadece "*Londra'da basılır.*" ibaresi yer almıştır. Gazetenin 7. sayısında bir ilan¹⁰⁵ ile bundan sonra her sayının sonuna Yeni Osmanlılar Cemiyeti mührünün vurulacağı ilan edilmiş ve gazete bu sayıdan itibaren Yeni Osmanlılar Cemiyeti mührü ile yayımlanmıştır. Gazetenin adresi gazetenin sol üst köşesinde "On Sabonne A Londres Bureau Du Mukhbir, 1A Grove Place, Hammersmith" olarak verilmiştir. Ayrıca gazetenin sol üst köşesinde gene Londra irtibat bürosu olarak "Chez M. Bender, Little Newport St Leicester sg"; sağ üst köşede ise Paris irtibat bürosu olarak "On Sabonne A Paris, Chez Maison-Neuve, Librairie Orientale, Quai Voltaire,15" adresi; gazetenin gene sağ üst köşesinde "Türkistan" bürosu olarak sadece "İstanbul" yazılmıştır.¹⁰⁶

Muhbir Gazetesi, ilk sayısında Osmanlı devlet ileri gelenlerine meydan okuyarak başlamış, gazetenin ilk cümlesi şöyledir. "*Muhbir doğru söylemek yasak olmayan bir memleket bulur, yine çıkar.*"¹⁰⁷ Ali Suavi, böylece Babıâli'nin kendisini susturamayacağını ifade etmiş ve İngiltere'de basın özgürlüğünün olduğunu vurgulamıştır. Suavi gene ilk sayısında Muhbir Gazetesi'nin çıkarılış amacını şöyle dile getirmiştir. "Muvakkaten Avrupa'da ikamet eden Cemiyeti İslamiye Memalik-i Osmaniyye'nin maarif terakkisine çalışmak niyetinde idi. Bir iki aydan beri matbaa ve levazım tedarikiyle uğraşıp şimdi işe başlamıştır. Evvel ba evvel memleketlerimizin mekteplerinde okuması lazım gelecek kitapları elif ba cüzünden başlayarak tahsil

¹⁰² İnuğur, a.g.e, s. 209.

¹⁰³ Le Mukhbir Gazetesi, 1, 31 Ağustos 1867, s. 1.

¹⁰⁴ Le Mukhbir Gazetesi, 5, 28 Eylül 1867, s. 1.

¹⁰⁵ Le Mukhbir Gazetesi, 7, 28 Ekim 1867, s. 1.

¹⁰⁶ Le Mukhbir Gazetesi, 1, 31 Ağustos 1867, s. 1.

¹⁰⁷ Le Mukhbir Gazetesi, 1, 31 Ağustos 1867, s. 1.

hitamına kadar telif edecek. Medreselerin eski zamanda ve hala Hind'de mevcut olan usul altına alınmasını tavsiye ile beraber tahsil için elverişli muhtasar ve müfid ve cami kitaplar basacak, zamanca lazım gelecek kavanin ve maarife dair risaleler neşr eyleyecektir."¹⁰⁸

Görüldüğü gibi, Ali Suavi, gazetenin çıkış yazısında Londra'da kurulan cemiyetin esas amacının halkı eğitmek olduğunu söyler. Bunun için halkı eğitecek kitaplar kaleme alınıp basılacak ve tercüme yapılabilecektir. Gazetede halkın seviyesini yükseltecek ve medeniyet yolunda ilerlemesini sağlayacak yayınlar yapılacaktır. Muhbir Gazetesi İngiltere'de 50 sayı çıkmıştır. Elimizde bulunan son sayı 31 Ağustos 1868 tarihli 47. sayıdır¹⁰⁹. Muhbir'in bazı sayıları mevcut değildir. Bu sayılar gazetenin 8, 30, 31, 32, 33, 35, 39, 42, 44, 46, 48, 49 ve 50. sayılarıdır. Muhbir Gazetesi ilk sayılarda 21x33 boyutlarında yayınlanmış iken 12. sayıdan itibaren 28x44 olarak büyütülmüş, 39. sayıdan itibaren ise 18x28 olarak küçültülmüştür. 37. sayıdan itibaren gazetenin İngilizce özetleri verilmiştir.¹¹⁰ Gazetenin her sayısı 4 sayfadan oluşup gazetenin sayfaları 12. sayıya¹¹¹ kadar ikişer sütun halinde iken, bu sayıdan itibaren her sayfa üçer sütun çıkmıştır. Gazetenin 35. sayısında ilk defa bir ticari ilana yer verilmiştir. Gazetede yabancı basından, özellikle İngiliz gazetelerinden ve İstanbul'da yayımlanan gazetelerden alıntılar yapılmış ve bunlara verilen cevaplar yer almıştır.¹¹²

Gazetede daha çok Ali Suavi'nin yazıları görülmesine karşılık gazetede Namık Kemal, Kanipaşazade Rıfat Bey ve Ziya Bey'in yazıları görülmüştür.¹¹³ Suavi, gazete yazılarında meşveret sistemine değinmiş ve bu sistemin Batılı anayasa ve parlamento sistemine ters düşmediğini dile getirmiştir.¹¹⁴ Gazetede yazılarda Osmanlı Devleti'nin yaptığı borçlanmalar şiddetle eleştirilmiştir. Bu borçla-

¹⁰⁸ Le Mukhbir Gazetesi, 1, 31 Ağustos 1867, s. 1.

¹⁰⁹ Le Mukhbir Gazetesi, 47, 31 Ağustos 1868.

¹¹⁰ İnuğur, a.g.e, s. 220.

¹¹¹ Le Mukhbir Gazetesi, 12, 14 Kasım 1867.

¹¹² İnuğur, a.g.e, s. 220.

¹¹³ Çelik, Ali Suavi, s. 70.

¹¹⁴ Basın Yayın Genel Müdürlüğü, a.g.e, s. 66.

ra yönelik gazetenin sayfalarında görülen ilanlarla¹¹⁵ borçlanma protesto edilmiştir. Muhbir’de, ayrıca eğitim ve öğretim konularına ısrarla durulmuş, Vükela’nın Fransa’daki gibi bir devrimden korktuğu için eğitimdeki ilerlemenin engellendiğini savunmuştur.¹¹⁶ Suavi, gazetede “*Niçuncu Mektubu*” başlığı ile bir yazı dizisi geliştirir. Muhbir’in 14. sayısından itibaren başlayan bu yazı dizisinde halkın devletin yanlışlıklarına seyirci kalınmaması, kendi hakları ile ülke menfaatlerine sahip çıkılması gerekliliği vurgulanmıştır. Suavi yazılarında zalim olan idarecilere karşı halkın isyan etmesi gerekliliğini ısrarla vurgulamıştır. Bu “*Niçuncu Mektuplar*”da Babıâli’nin bütün politikaları tenkit edilmiştir.¹¹⁷

Muhbir’in Londra devresinde Osmanlı Devleti’nde gayri müslimlere kötü muamelede bulunulduğu iddialarına cevaplar verilmiştir. Muhbir Gazetesi, Girit’te baş gösteren isyanla ilgili haber ve yorumlara genişçe yer vermiştir. Ayrıca gazetenin 19. sayısından başlayarak “*Emraz-ı Dabiliyye*” serisinde çeşitli meseleler yanında, taklitçilik, içki alışkanlığı ve Osmanlı’da herkesin hem fikir olacağı bir resmi dinin olmaması gibi konular ele alınmıştır.¹¹⁸ Muhbir Gazetesi, matbaada çalışan bir Rum’un matbaa aletlerini çalıp satması yüzünden¹¹⁹ 50. sayısının yayınlanmasından sonra 3 Kasım 1868’de kapanmak zorunda kalır.¹²⁰

Hürriyet

Hürriyet Gazetesi Ali Suavi’nin çıkardığı Muhbir’in yerine Ağâh Efendi, Ziya Bey ve Namık Kemal tarafından 19 Haziran 1868’de Londra’da Yeni Osmanlılar Cemiyeti adına yayımlamaya başlamıştır.¹²¹ 63. sayıya kadar gazeteyi Namık Kemal ile Ziya Paşa beraber çıkarmışlardır. Gazetenin 63. sayısında, Eylül 1869’da Namık Kemal gazetede ayrılmış. Gazeteyi bundan sonra tek başına

¹¹⁵ Le Mukhbir Gazetesi, 34, 13 Mayıs 1868, s. 4; Le Mukhbir Gazetesi, 36, 27 Mayıs 1868, s. 1; Le Mukhbir Gazetesi, 37, 3 Haziran 1868, s. 1; Le Mukhbir Gazetesi, 38, 12 Haziran 1868, s. 1.

¹¹⁶ İnuğur, a.g.e, s. 221.

¹¹⁷ Çelik, Ali Suavi, s. 77.

¹¹⁸ Çelik, Muhbir Gazetesi, s. 33.

¹¹⁹ Tanpınar, a.g.e, s. 216.

¹²⁰ Koloğlu, a.g.e, s. 50.

¹²¹ İnuğur, a.g.e, s. 222-223.

Ziya Paşa çıkartmıştır.¹²² Hürriyet Gazetesi'nin büyük başlığı sayfanın üst kısmının ortasında, sağında Arap harfleri "*Londra'da Numero Rupert Strit*" olarak; solunda ise Latin harfleri "*Bureaux Du Hurriyete (La Liberte) 4, Rupert Street W. A. Londres*" olarak çıkarıldığı yer yazılmıştır.¹²³ Gazetenin altında "*Yeni Osmanlılar Cemiyeti*" büyük harflerle devamı ise küçük harflerle olarak şu ibare yazılmıştır.¹²⁴ "Tarafından iş bu gazete haftada bir kere neşr edilir, havi olduğu mebahis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menafî'ine mütealliktir. Bina aleyhi memalik-i şarkiyeh ahalisine meccanen verilip yalnız posta ücreti alınur." Bu ibare 11. sayıdan itibaren biraz daha genişletilerek şöyle verilir. "Yeni Osmanlılar Cemiyeti tarafından iş bu gazete haftada bir kere neşr edilir, havi olduğu mebahis millet ve devletimizin selametine ve Osmanlı halkının menafî'ine mütealliktir. Beher hissesi bir İngiliz lirasıdır. Her hisse sahibine beher hafta istediği nam ve mahale hürriyet gönderilir. Matbaada sair asar-ı müfide tabh olundukça onlardan dahi birer nüsha meccanen verilir. Müteaddid hisse alanlar fazla hisseler için başka yerlere gazete gönderilmesini tavsiye ederlerse oralara dahi isal olunur. Bir nüshası yarım şiline (üç kuruş)dır. Hürriyete her ne yazılmak istenursa balada mahal ve numerosu yazılı olan matbaasına gönderilmeli."¹²⁵

Hürriyet Gazetesi farklı sayılarda farklı imzalarla çıkmıştır. Gazetenin ilk sayısından dördüncü sayıya kadar gazetenin sorumlusu olarak Reşad imzası¹²⁶ görülürken, beşinci sayıdan itibaren Kemal imzası¹²⁷ ile çıkmış; bu, Kemal'in ayrılmasına kadar devam etmiş, daha sonra gazete 64. sayıdan kapandığı tarihe kadar Arif imzasıyla¹²⁸ çıkmıştır. Hürriyet Gazetesi 19x30 cm boyutunda çıkmıştır.¹²⁹ Haftada bir kez yayımlanan Hürriyet Gazetesi yayım boyunca sayfa sayısı bakımından farklılıklar göstermiş ilk on sayısı

¹²² Topuz, *100 Soruda Türk Basım Tarihi*, s. 39.

¹²³ Hürriyet Gazetesi, 1, 29 Haziran 1868.

¹²⁴ Hürriyet Gazetesi, 1-10, 29 Haziran - 31 Ağustos 1868.

¹²⁵ Hürriyet Gazetesi, 11-100, 7 Eylül 1868 - 22 Haziran 1870.

¹²⁶ Hürriyet Gazetesi, 1-4, 29 Haziran - 20 Temmuz 1868.

¹²⁷ Hürriyet Gazetesi, 5-63, 27 Temmuz 1868 - 6 Eylül 1869.

¹²⁸ Hürriyet Gazetesi, 64-100, 13 Eylül 1869 - 22 Haziran 1870.

¹²⁹ İnüç, a.g.e, s. 223.

4 sayfa¹³⁰, on birinci sayıdan altmış üçüncü sayıya kadar sekiz sayfa¹³¹, altmış dördüncü sayıdan gene 4 sayfa¹³² çıkmıştır. Hürriyet Gazetesi'nin 1. sayısında Namık Kemal'in yazdığı "*Hubbül Vatan Mine'l İman*" yani vatan sevgisi imandan gelir başlıklı yazıda Yeni Osmanlı Cemiyeti'nin amacını şöyle açıklamıştır. "Hürriyet şimdilik haftada bir kere bu boyda çıkacak ve içinde cemiyetin esas amacı olan meşveret usulünün kurulmasına uğraşarak, Osmanlılara dair her türlü konu ve haberin vatana menfaat sağlayacak şekilde eleştirilmesine çalışılacaktır." Kemal, gazetenin kamuoyunu siyasi bir hedef için etkileyeceğini ve tüm çalışmalarını bu uğurda harcayacaklarını dile getirmiştir.¹³³

Hürriyet Gazetesi başta usulü meşveret olmak üzere birçok konuya İslami bakış açısı ile yaklaşmış ve meselelere İslami kaynaklardan deliller getirmiştir. Hüseyin Çelik'in tespit ettiğine göre gazetenin değişik sayılarında yirmi dört adet ayet, on üç hadis ve yirmi yedi adet Arapça veciz yer alır. Ali İmran suresinin 159. ayetiyle ve Kuran'ın çok yerinde geçen "*Nebiy Anî'l Münker*" kötülüklerin önlenmesi kavramı ile "*Ümmetimin ihtilafa düşmesi rahmettir*" hadisi gazetenin birçok yerinde geçer.¹³⁴ Gazetenin 11. sayısında Ziya Paşa'nın ünlü makalesi "*Şiir ve İnşa*" yayımlanmıştır. Gazetenin yazılarında başlıca hedef dönemin sadrazamı Ali Paşa'nın ülkeyi yönetme tarzı ve tutumudur.¹³⁵

Hürriyet Gazetesi, özellikle Muhbir Gazetesi'nin geniş halk kitlelerine yönelik canlı ve basit anlatım diline karşılık, seçkin bir dil kullanarak aydınlara özgü düşünce ve kavramları kullanan ilk düşünce gazetesidir.¹³⁶ Hürriyet Gazetesi'nde Ali Suavi'nin 28, 78 ve 79. sayılarında yazıları çıkmıştır. Ayrıca gazetede Rızkullah Hasun'un bir mektubu, David Urquhart ile Charles Wells'in kısa birer yazıları yayımlanmıştır. Gazete ülkenin her köşesinde halk

¹³⁰ Hürriyet Gazetesi, 1-10, 29 Haziran - 31 Ağustos 1868.

¹³¹ Hürriyet Gazetesi, 11-63, 7 Eylül 1868 - 6 Eylül 1869.

¹³² Hürriyet Gazetesi, 64-100, 13 Eylül 1869 - 22 Haziran 1870.

¹³³ Hürriyet Gazetesi, 1, 29 Haziran 1868, s. 1-2; zik. M. Nuri İnuğur, *Basm ve Yayımlar*, s. 224.

¹³⁴ Çelik, "Hürriyet Gazetesi", *İslam Ansiklopedisi*, 1998, c. 18, s. 507.

¹³⁵ İnuğur, a.g.e, s. 224.

¹³⁶ Girgin, a.g.e, s. 54.

desteği ile çıktığını göstermek amacıyla sık sık İstanbul'dan mektup veya İstanbul'dan tahrirat başlıklı çoğu Namık Kemal ve Ziya Paşa tarafından yazılan yazılar yayımlanmıştır. Aynı şekilde ülkenin diğer bölgelerinden İzmir, Girit, Kandiye, Niş, Vidin Hanya Rusçuk ve Selanik'ten mektup ve tahrirat başlıklı yazılar görülmüştür.¹³⁷ Ali Suavi'nin 20 Ocak 1869'da çıkan bir yazısında¹³⁸ Ali Paşa'nın "*Fetva ile katlinin vacip olduğunu*" yazması İngiliz kanunlarınınca Ali Paşa'nın öldürülmesini teşvik edici sayıldığı için İngiliz Adliyesi gazete yöneticilerine karşı bir kovuşturma açmıştır. Bunun üzerine Ziya Paşa İsviçre'ye kaçarak Hürriyet'i 3 Nisan 1870'de 89. sayıdan başlayarak Cenevre'de çıkartmaya başlamıştır.¹³⁹ Hürriyet Gazetesinin Cenevre'de 100. sayıyı yayımlandıktan sonra 12 Haziran 1870 tarihinde neşriyatına son verilmiştir.¹⁴⁰

İbret

İbret Gazetesi, ilk 1870 senesinde sahibi ve kurucusu olan Aleksan Sarrafyan tarafından çıkarılmıştır. Bu gazete 1 ay geçmeden kapatılmıştır. Sarrafyan Efendi daha sonra gazetenin ismini İbretname-yi Âlem'e dönüştürülerek İbret'i haftalık bir mizah gazetesi haline getirmiş ama gazetenin durumu düzelmemiştir. 1872'de gazete Ahmet Mithat Efendi tarafından 15 liraya¹⁴¹ iki yıl için kiralanmıştır. İbret Gazetesi yeniden bir günlük gazete haline dönüşüp Namık Kemal ve arkadaşları tarafından çıkarılmıştır.¹⁴² Namık Kemal, Avrupa'dan geri döndükten sonra gazetecilik faaliyetlerine Haziran 1872 senesinde İbret Gazetesi'nin yönetiminde tekrar başlamıştır.¹⁴³ İbret Gazetesi o sıradaki Avrupa gazeteleri görünümünde gayet tertipli, dört sütun üzerine düzenlenmiş olarak 35x47 cm ebadında¹⁴⁴ cuma ve pazar hariç her gün çıkmaktaydı. Gazetenin başyazılarını Namık Kemal yazmıştır. İbret, bir haber

¹³⁷ Çelik, "Hürriyet Gazetesi", s. 507.

¹³⁸ Hürriyet Gazetesi, 78, s. 1-3, 17 Ramazan 1286 / 21 Aralık 1869.

¹³⁹ Topuz, 2. *Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 27.

¹⁴⁰ Basın Yayın Genel Müdürlüğü, a.g.e, s. 81.

¹⁴¹ Kabacalı, a.g.e, s. 88.

¹⁴² Topuz, 2. *Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 27.

¹⁴³ Lewis, a.g.e, s. 157.

¹⁴⁴ Nesimi Yazıcı, "İbret Gazetesi", *İslam Ansiklopedisi*, 2000, c. 21, s. 369.

gazetesi olmaktan çok fikir gazetesi hüviyetindedir.¹⁴⁵ Gazetede daima iki üç makale ve Kemal'in bazen üç sayfa süren makaleleri çıkmıştır.¹⁴⁶ İbret Gazetesi'nin diğer yazarları ise Reşat, Ebuzziya Tevfik ve Nuri Bey'lerdir.¹⁴⁷

Gazetenin nüshalarını çıkartmak amacıyla Tasvir-i Efkâr matbaası satın alınmış, fakat alınan el tezgâhının İbret Gazetesi'nin yüksek tirajı nedeniyle yeterli olmaması nedeniyle Ahmet Mithat Efendi'nin Kırkanbar Matbaası'nda gazete çıkarılmaya devam etmiştir.¹⁴⁸ İbret Gazetesi'nin ilk sayısında gazeteyi ve yazarlarını tanıtmak amacıyla bir yazı yayımlamıştır. Yazı sonunda beş kişinin ismi yer almıştır. Başyazar Namık Kemal, yazar Reşat, yazar Nuri, yazar Tevfik, müdür Tahir. Yazıda İbret'in çıkarılış amacı şöyle ifade edilmiştir. "İnanışımıza göre, burada gazetelerin en büyük vazifesi, halkımıza siyasi kaideler ve medeni ilerlemelere ait malumat vermektir. Bunun için elimizden gelen bütün gayreti bu hizmette kullanacağız. Bununla beraber havadis vermekte de kusur etmeyeceğiz. En kutsal bildiğimiz bir vazifede, Matbuat Nizamnamesi'nin müsait olduğu derecede, doğru söylemektir."¹⁴⁹

İbret Gazetesi'nin ilk sayısı iki baskı gerçekleştirip 25 bin kadar satmıştır. Bu sayı o tarihe kadar görülmemiş bir satışı.¹⁵⁰ Nüshası bir kuruşa satılan İbret'in ilk sayıları 5 bin basılmış ve 19. sayısında ise günlük tirajı 12 bine yükselmiştir.¹⁵¹ İbret Gazetesi, kamuoyunda Rusya yanlısı olduğu için Nedimof diye anılan Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'ya ve onun icraatlarına hücum eden yazılarla işe başlamıştır. İbret Gazetesi kısa süre içinde hürriyetin savunuculuğunu yaparak sadrazam ve hükümet görevlilerinden çok devletin istibdat yönetimini eleştirmeye devam etmiştir.¹⁵² Ayrıca İbret Gazetesi kısa zamanda halk üzerinde büyük bir etki yaratmış ve

¹⁴⁵ İnuğur, a.g.e, s. 228-229.

¹⁴⁶ Mustafa Nihat Özon, *Namık Kemal ve İbret Gazeteciliği*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1938, s. 16.

¹⁴⁷ Koloğlu, a.g.e, s. 53.

¹⁴⁸ Kabacalı, a.g.e, s. 88.

¹⁴⁹ Girgin, a.g.e, s. 49.

¹⁵⁰ Koloğlu, a.g.e, s. 53.

¹⁵¹ İnuğur, a.g.e, s. 230.

¹⁵² İnuğur, a.g.e, s. 229-230.

halkın uyuşukluğuna son vererek uyumakta olan halkı şiddetli sesi ile uyandırmıştır. Halk gazetede yayımlanan yazılarla hürriyet, adalet, eşitlik ve vatan kelimelerini öğrenmekteydi. İbret Gazetesi halkı eğitime görevini yerine getirmek için uğraşmaktaydı.¹⁵³

İbret Gazetesi her sayısında farklı konuları işlemiştir. Ancak Avrupa basınında görülebilen düşünceler İbret'te ayrıntılı bir şekilde incelenmekteydi. İbret Gazetesi yayınlarında artık sadece Osmanlı düşüncesi içerisinde bir dayanışmanın yeterli olmayacağını söylemekteydi. Müslümanların kendi aralarında bir İslam düşüncesi ile dayanışması gerekliliğini dile getirmiş ve tüm Müslümanları Osmanlı öncülüğü altında İslam birliği çatısını önermiştir.¹⁵⁴ İbret Gazetesi'nin ilk sayılarından itibaren eğitim, bilim ve tekniğe önem vermekte makalelerinde Avrupa'nın bu alanda ilerlemesinin Avrupalıları Osmanlılara karşı üstün kıldığını yazmıştır. İbret, İslami literatüre atıf yaparak Osmanlıların "*İlim Çin'de olsa bile gidip alın*" Hadisi Şerifini unuttuklarını bundan dolayı Osmanlıların geri kaldığını belirtmiştir. Gazete 1870 senesinde Fransa-Almanya arasındaki savaşta Almanya'nın teknikte üstün oldukları için savaşta galip ayrıldıklarını belirtmiş ve hükümetin eğitimin geliştirilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını ısrarla yazmıştır.¹⁵⁵

İbret Gazetesi dış haberlere de değinmiştir. Dönemin dış politikasını etkileyen olaylar gazete sütunlarında yer bulmuştur. Gazetenin 5. sayısında 1870 Fransa-Almanya savaşının sebepleri incelenmiş ve Fransa'nın 1867 yılından beri iç durumu derli toplu anlatılmıştır. Gazetenin 6. sayısında ise "*Askerlik*" başlıklı yazıyla savaşın ardından oluşan barış fikirleri ve barışın devamı için ileri sürülen düşünceler anlatılmıştır.¹⁵⁶ Gazetenin 7. sayısında yayımlanan "*Avrupa Şarkı Bilmez*" başlıklı yazıda, Avrupalıların Osmanlı dünyası konusundaki cehaleti anlatılmıştır.¹⁵⁷ İmparatorluk sınırları içinde yaşamakta olan çeşitli milletlerin bir arada bulunması gazetenin 14. sayısındaki "*İmtizacat-ı Akvam*" başlıklı yazıda anlatılmıştır. Ayrıca

¹⁵³ Şapolyo, a.g.e, s. 133.

¹⁵⁴ Koloğlu, a.g.e, s. 53.

¹⁵⁵ Basın Yayın Genel Müdürlüğü, a.g.e, s. 89.

¹⁵⁶ Özon, a.g.e, s. 20.

¹⁵⁷ Çavdar, *İz Brakan Gazeteler ve Gazeteciler*, s. 32.

Namık Kemal ve arkadaşlarının temel hedeflerinden biri de eğitimdi, özellikle kızların eğitim konularıydı. Bu konu İbret'in 16. sayısında ele alınmıştır.¹⁵⁸

İbret Gazetesi hukuk kavramı üzerinde ısrarla durmuştur. Gazetenin 6. sayısında milletlerarası hukuktan bahsetmiş ve her toplumun devlet istiklali olduğu sürece bu hukuktan faydalanacağını söylemiştir.¹⁵⁹ Gazetenin 18. sayısında "Hukuku Umumiye" başlıklı makalede hukuktaki değişik yaklaşımlar ayrıntılı olarak anlatılmıştır.¹⁶⁰ 2 Temmuz 1872 senesinde yayınlanan İbret Gazetesi'nin 19. sayısında Namık Kemal'in "*Garaz Marazdır*" başlıklı yazısından dolayı Mahmud Nedim Paşa'nın sadrazamlığı zamanında 10 Temmuz 1872 tarihinde 4 ay süre ile kapatılmıştır.¹⁶¹ Namık Kemal ve arkadaşlarının taşraya atanma emirleri çıkartılıp İstanbul'dan uzaklaştırılmışlardır. 2,5 ay sonra İbret Gazetesi'nin kapatılma emri kaldırılmıştır. Namık Kemal sürgünden makaleler gönderip gazetede yayımlanmıştır. Kısa süre sonra da Ocak 1873'te İstanbul'a dönerek editörlüğü yeniden üstlenmiştir.

İbret Gazetesi Esad Paşa sadrazamlığı sırasında da dönemin kitap sansürü uygulamasını eleştiren yazılardan dolayı gazete tekrar bir aylığına yeniden kapatılmıştır.¹⁶² Namık Kemal, Osmanlı ordusunun Silistre'de Ruslara karşı yaptığı savunmadan ilham alarak Vatan Yahut Silistre adlı bir tiyatro eseri yazmış bu eserle ilgili bir yazıyı da İbret Gazetesi'nin 127. sayılı nüshasında kaleme almıştır. Oyun 1 Nisan 1873 tarihinde Gedik Paşa Osmanlı Tiyatrosu'nda gösterime girer, halk bu oyunu çok beğenir ve Namık Kemal lehine sevgi gösterileri düzenlenmiştir. Halk gece sokaklara dökülerek Kemal'in evi önünde toplanmış ve gazetede yayınlamak üzere bir teşekkür mektubu bırakmışlardır. Ertesi gün bu mektubu Kemal gazetede yayımlamıştır. Hükümet halkın bu aşırı gösterisinden endişe duyduğundan oyunun sahnelenmesinden dört gün sonra

¹⁵⁸ Çavdar, *İz Birakan Gazeteler ve Gazeteciler*, s. 33.

¹⁵⁹ Özön, a.g.e, s. 18.

¹⁶⁰ Çavdar, a.g.e, s. 33.

¹⁶¹ İnüçür, a.g.e, s. 230.

¹⁶² Davison, a.g.e, s. 309.

İbret Gazetesi 132. sayıda bir daha çıkmamak üzere kapatılmıştır.¹⁶³ Birkaç gün sonra Sıraç Gazetesi sahibi yazar Ebüzziya Tevfik ile Dağarcık yazarı Ahmet Mithat Efendi Rodos Adası'na, İbret yazarı Nuri Bey ile Bereketzade İsmail Hakkı Efendi Akka'ya, İbret başyazarı Namık Kemal'de Kıbrıs'taki Magosa kalesine sürgün edilmişlerdir.¹⁶⁴

Sonuç

Osmanlı basını 1831 yılında yayın hayatına başlayan Takvim-i Vakayi Gazetesi ile doğmuştur. Bu gazetenin resmi gazete olması sebebiyle daha çok resmi haberler yayımlanmış ve gazete hükümet doğrultusunda yayın faaliyetini sürdürmüştür. Bu gazeteden 10 yıl sonra İngiliz bir şahıs tarafından çıkarılan Ceride-i Havadis Gazetesi Osmanlı basınının ikinci gazetesidir. Bu gazete her ne kadar bağımsız çıkmışsa da daha sonra ekonomik sorunlar yüzünden devletten yardım talebinde bulunmuş ve devlet tarafından finanse edildiği için devletin yarı resmi gazetesi olarak yayın faaliyetini sürdürmüştür. Daha sonra Osmanlı basınında bir hareketlenmenin görüldüğü yıllardır. Bu yıllarda devletten tamamen bağımsız gazeteler çıkmıştır. İlk önce Tercüman-ı Ahval gazetesi Şinasi ve Agah Efendi tarafından yayımlanmış bu gazete devletten bağımsız ve özel bir gazete hüviyetindedir. Bu gazete devletten dolaylı yardımlar almasına karşın ilk özel Osmanlı gazetesi olarak tanımlanabilir. Bu gazete yayımlandıktan iki sene sonra Şinasi Tercüman-ı Ahval'den ayrılarak Tasvir-i Efkâr gazetesini çıkartmıştır ve bu gazete devletten bağımsız bir kamuoyu oluşmasında büyük bir rol oynamıştır. Daha sonra Ali Suavi tarafından Muhbir Gazetesi, Namık Kemal ve Ziya Bey tarafından Hürriyet Gazetesi çıkartılmışlardır.

Muhbir ve Hürriyet gazeteleri devletten bağımsız bir şekilde kamuoyu oluşturmuşlar ve devlete muhalif etmişlerdir. Muhbir ve Hürriyet gazeteleri ilk muhalif gazeteler olarak adlandırabiliriz. Daha sonra yayımlanan İbret gazetesi ise bir düşünce gazetesi hüviyetinde olup Osmanlı'da yayımlanan gazetelerin bir fikir dergici-

¹⁶³ İnuğur, a.g.e, s. 232-233.

¹⁶⁴ Girgin, a.g.e, s. 50.

liği formatına bürünmesinin ilk örneğidir. Ayrıca sonra olarak şunu söyleyebiliriz ki, Osmanlı basınında ilk dönemde çıkan gazetelerde devletten bağımsız güçlü bir kamuoyu oluşmamış daha sonra (1860–1873) devletten bağımsız bir kamuoyu oluşmuştur. Bu yıllarda devletin politikalarını eleştiren bir aydın kitlesi oluşmuş ve bu aydınlar devletin yaptıkları işleri eleştirmiştir. Ayrıca bu aydınlar devletin politikalarına yönelik çeşitli öneriler de sunmuşlardır.

Kaynaklar

Akyüz, Kemal, “Takvim-i Vakayi”, *Türk Ansiklopedisi*, c. 30, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1981.

Akyüz, Kemal, “Tercüman-ı Ahval”, *Türk Ansiklopedisi*, c. 31, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1981.

Basın Yayın Genel Müdürlüğü, “Türkiye’nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın (1729–1908) Yılları”, *Türkiye’nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın*, Matbaacılığın 250. Yılına Armağan, Ankara, Nakua Yayınevi, 1979.

Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Budak, Ali, *Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını Münif Paşa*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2004.

Çakır, Hamza, “Türkiye’de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havadis”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 7, 1998.

Çavdar, Tefik, *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler*, Ankara, İmge Yayınevi, 2007.

Çelik, Hüseyin, “Hürriyet Gazetesi”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 18, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.

Çelik, Hüseyin, “Muhbir Gazetesi”, *İslam Ansiklopedisi*, c. 31, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Çelik, Hüseyin, *Ali Suavi ve Dönemi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.

Çelik, Hüseyin, *Ali Suavi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

- Davison, Roderic H., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876*, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2005.
- Ebüzziya, Ziyad, "Ceride-i Havadis", *İslam Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Girgin, Atilla, *Türk Basım Tarihi'nde Yerel Gazetecilik*, İstanbul, İnkılâp Yayınları, 2001.
- Hayta, Necdet, *Tasvir-i Efkâr Gazetesi 1862-1869*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002.
- İnuğur, M. Nuri, *Basım ve Yayın Tarihi*, İstanbul, Der Yayınları, 1999.
- İskit, Server, *Hususi İlk Türkçe Gazetemiz ve Ağab Efendi*, Ankara, Ulus Basımevi, 1937.
- Kabacalı, Alpay, *Başlangıçmdan Günümüze Türkiye'de Basım ve Yayın*, İstanbul, 2000.
- Koloğlu, Orhan, "İlk Türkçe Gazete Vakayı-i Mısriyye", *Tarih ve Toplum Dergisi*, 10, 1988.
- Lewis, Bernand, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004.
- Mantran, Robert, "Şark Meselesinin Başlangıçları 1774-1839", der. Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 2: Duraklamadan Yıkılışa*, İstanbul, Alkım Yayınları, 2007.
- Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Mardin, Şerif, *Yeni Osmanlıların Doğuşu*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Oral, Süreyya, *Türk Basım Tarihi 1728-1922*, Ankara, Yeni Adım Matbaası, 1968.
- Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.
- Özçelik, Tarık, *Modern İktisadın Osmanlı'ya Girişi ve Ceride-i Havadis 1840-1856*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

- Özon, Mustafa Nihat, *Namık Kemal ve İbret Gazeteciliği*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1938.
- Selim Nüzhet, *Türk Gazeteciliği 1831-1931*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1931.
- Şapolyo, Enver Behnan, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basım*, Ankara, Güven Matbaası, 1969.
- Tanpınar, Ahmed Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyat Tarihi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Tansel, Fevziye Abdullah, *Şinasi: Makaleler Külliyyatı 4*, İstanbul, Dün-Bugün Yayınevi, 1960.
- Topuz, Hıfzı, *2. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basım Tarihi*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, 2005.
- Yazıcı, Nesimi, "İbret Gazetesi", *İslam Ansiklopedisi*, c. 21, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Yerlikaya, İlhan, "Tercüman-ı Ahval Gazetesi ve Hükümet Destekli Haber Anlayışı", *Toplumsal Tarih Dergisi*, 21, 1995.
- Le Mukbbir Gazetesi*, 1868-9.
- Hürriyet Gazetesi*, 1869-70.